

„...a reformkor nem kezdett, hanem folytatás”

Interjú Kecskeméti Károllyal

Kecskeméti Károly Párizsban élő magyar levéltáros-történész, 1980-ban szerzett állami doktori fokozatot *Le Libéralisme hongrois, 1790-1848* (A magyar liberalizmus, 1790-1848) című disszertációjával Párizsban. 1962-től kezdve a Nemzetközi Levéltári Tanács egyik vezető tisztségviselője, 1992 és 1999 között annak főtítkára. Számos országban (Brazília, Kenya, Yemen, Burkina Faso, Bénin, Kongo, Portugália) részt vett levéltárfejlesztési programokban. 1970-71-ben az UNESCO szakértőjeként megszervezte a dakari egyetemen a levéltárosképzést. Fő történeti munkái: *Témoignages français sur la Hongrie à l'époque de Napoléon 1802-1809: recueil de documents avec une introduction* (1960), *Notes et rapports français sur la Hongrie* (1963), *La Hongrie et le réformisme libéral – Problèmes politiques et sociaux, 1790-1848* (1989). Nyugdíjba menetele alkalmából tanulmánykötet jelent meg tiszteletére *Miscellanea in honorem Caroli Kecskeméti* címmel Frank Daclemans és André Vanric szerkesztésében Belgiumban.

Kérem, ismertesse személyes életútjának legfontosabb állomásait!

1933-ban Pesten születtem, apám, Kecskeméti György eredetileg tanár volt, majd újságíró a Pester Lloydnál. 1944 áprilisában elhurcolták, s júliusban Auschwitzban megölték. Apai nagyapám Makón volt rabbi, könyvei a zsidó irodalomról és történelemről ma is ismertek, a szegedi egyetemen volt magántanár. Ő is, nagyanyám is 1944-ben haltak meg koncentrációs táborban. Anyai nagyapám az Államépítészeti Hivatal mérnöke volt. Anyai nagyanyám az egykor szegedi rabbi, Löw Lipót unokája. Löw Immanuel a dédanyám testvére volt.

1946-ban másfél évre kimentünk a testvéreimmel Franciaországba, 1948 elején kerültem vissza Magyarországra. A Mátyás, majd az Eötvös Gimnáziumba jártam, ez utóbbiban érettségiztem. Ezután 1951-ben elkezdtem a Közgazdasági Egyetemet, de egy év után átmentem a Bölcsészkarra történelem szakra. 1953-ban, harmadéves korunkban néhány barátommal úgy döntöttünk, hogy mivel nem akarunk a gyerekeknek hazudni (hazug történelmet tanítani), inkább átmegyünk levéltár szakra. Szakdolgozatomat Szabad Györgynél írtam Tök község történetéből, s mint levéltáros rendeztem a községi iratanyagot a Pest Megyei Levéltárban. Amikor 1955-ben befejeztem a történelem szakot, egy évi levéltári gyakorlatra mentem, fél évig Sopronba, majd fél évig az Országos Levéltárba. Utána jött a levéltáros államvizsga, s a Pest Megyei Levéltárba kerültem.

Ugyanakkor ebben az időben részt vettem a bölcsészkar hallgatók mozgalmaiban is. A Várba jártunk egy kocsmába, amit az építómunkások „Kolhoz”-nak hívtak, így mi is annak neveztük. A központi személyiség ebben a társaságban Molnár József volt (mindenki Molnár Jóska néven ismerte), a segédtudományi tanszék fiatal oktatója. Velc nagyon jóban voltunk, Mihalik László, Kónya Lajos, Ladányi Mihály, Csalog Zsolt is idetartozott, hogy csak néhányat említsék. 1956. március 15-én fűnn a Kolhozban csináltunk egy féllégális ünnepséget, azon megjelent I. Tóth Zoltán is, akit nagyon szerettünk. Október 6-án a Rajk temetés után részt vettem a Batthyány örökmécsesnél lezajlott tüntetésen is. Majd jött október 23.

Én november 19-én elutaztam Győrbe – a forradalom alatt is jártam Győrben és Sopronban, a Dunántúli Nemzeti Tanács megalakulásánál is jelen voltam –, s Ausztriába távoztam. Az osztrák levéltáros kollegák nagyon kedvesen fogadtak, ugyanígy a francia követség

is. Még azt is megkérdezték (komolyan vagy viccből, ezt soha sem fogom megtudni), hogy vonaton vagy autón vigyenek Franciaországba. Az teljesen egyértelmű volt, hogy Franciaországba akarok menni. 1956 nyarán ugyanis az Országos Levéltár kétszáz éves jubileumának rendezvénye zajlott. Arra eljött a Francia Nemzeti Levéltár akkori főigazgatója, Charles Braibant is, s én voltam a tolmácsa. Még akkor megbeszéltük, hogy én 1957 januárjától Párizsba megyek a nemzetközi levéltári tanfolyamra, ami azóta is élő intézmény. November végén kiertem Párizsba, telefonáltam Braibant-nak. Akkor fél évre a Gyarmatügyi Levéltárban kaptam állást, nyártól kezdve viszont már szerződéssel alkalmazott voltam a Francia Országos Levéltár azon osztályán, amely a nemzetközi levéltári tanfolyamot szervezte. Ott szerkesztettük a Nemzetközi Levéltári Tanács folyóiratát, és állítottuk össze a nemzetközi levéltári bibliográfiát. A Tanács levéltári útmutató sorozatának a szerkesztése 1958 végén indult. Az első sorozat a Latin-Amerikára, a második az Afrikára, a harmadik pedig az Ázsiára, a Közel-Keletre, Észak-Amerikára és Óceániára vonatkozó forrásokat írta le. A munka harminc évig tartott. Mind a folyóirat, mind az Útmutatók az UNESCO támogatásával készültek. Ezzel a két szerkesztőségi munkakörrel kezdődött működésem a Nemzetközi Levéltári Tanács keretében. 1962-től kezdve a Tanács titkárának szerepét töltöttem be különböző elnevezésekkel. 1999. január 1-jén mentem nyugdíjba.

Mikor jött létre a Nemzetközi Levéltári Tanács, s melyek működésének legfontosabb területei?

A második világháború utáni időszakban a kulturális együttműködés legfontosabb szervezete az UNESCO, bár bizonyos területeken léteztek már 1945 előtt is nemzetközi szervezetek. A Nemzetközi Könyvtáros Szövetség például még az 1920-as években alakult. A muzcológusok és a levéltárosok viszont nem hoztak létre korábban nemzetközi szervezetet, de létezett a Nemzetközi Szellemi Együttműködési Intézetben (a Révai lexikon szerint: Nemzetközi Értelmi Együttműködési Intézetben), mely Párizsban alakult 1925-ben egy levéltáros szakmai bizottság, amely megszervezte az első európai levéltári kiadványt a Minerva Handbuch sorozatban. Sőt az előzmények még korábbra is visszanyúlhatnak, hiszen már az első világháború előtt is volt Brüsszelben egy nemzetközi könyvtáros-levéltáros kongresszus.

Végül 1945 után az UNESCO indította meg a nem kormányközi nemzetközi szervezetek megalakítását. 1946-ban életre hívták a múzeumok nemzetközi szervezetét (ICOM) Párizsban francia-amerikai vezetéssel. Ezt követően 1948-ban hívta össze az UNESCO az ideiglenes Nemzetközi Levéltári Tanácsot szintén amerikai kezdeményezésre. 1950-ben zajlott le az első levéltáros kongresszus. A Levéltári Tanács négy évenként tarja a kongresszusát. Két kongresszus között évenként ül össze a Nemzetközi Levéltári Kerekasztal Konferencia, amelyen a Tanácshoz tartozó nemzeti levéltárak igazgatói és levéltáros egyesületek elnökei vesznek részt. A szervezet megalakulásakor még egy szűk körű társaság volt ez a testület, a résztvevők valóban egy kerekasztal körül foglaltak helyet. Mára már körülbelül 150-200 fős plénummá vált. 1957-ben a zágrábi konferencia alkalmával kapcsolódtak be a magyarok. Magyarországon először 1963-ban került sor Kerekasztalra. Ezen azonban még nem vehettem részt, mivel francia állampolgár csak 1965-ben lettem, s 1967-ben jártam először újra Magyarországon. Magyarországról általában az Országos Levéltár főigazgatója és a Levéltáros Egyesület elnöke (illetve képviselője) vesz részt a Kerekasztal munkájában. 1999-ben újból Budapesten találkozott a Kerekasztal.

A Kerekasztal témája mindig valami aktuális levéltárpolitikai kérdés, amely a levéltáros szakmát általában véve érinti, például levéltári jogviszonyok (gyarmatok és anyaországok között), a levéltárak restaurációs-konzervációs politikája, pénzügyi politikája, a levéltári anyagok hozzáférhetősége. A finom és komplikált szakmai rész kérdések azonban nem e testület, hanem különféle bizottságok elé kerülnek.

Az elmúlt negyven év alatt a Tanács tevékenysége három nagy programterületre koncentráldott.

Ezek egyike a szakmai fejlődést és továbbképzést szolgáló munkásság. Ide tartoznak a kongresszusok, konferenciák, valamint a módszertani és elméleti kiadványok. Ezen belül kiemelendő az ún. Records and Archives Management Program (RAMP), amelyet az UNESCO a Tanács közreműködésével valósított meg. A RAMP sorozatban mintegy hatvan tanulmány jelent meg; néhány évvel ezelőtt indult a Tanács második folyóirata, a Janus, ez publikálja a szakmai szekciók és bizottságok termését.

A másik fontos feladat a levéltári szempontból fejlődő országoknak minősülő államok támogatása. Ennek eszközeként jött létre a Tanácson belül az ún. területi ágak rendszere, amely 1968-tól kezdve alakult, s 1992-ig összesen tíz jött létre: Délkelet-Ázsia, Kelet-Afrika, az arab országok, Dél-Amerika, a Karib térség, Nyugat-Afrika, Délnyugat-Ázsia, Óceánia, Egyenlítő, Közép-Afrika és a Táv-Kelet számára. Európa, Észak-Amerika és Izrael egy területet alkot ebben a szervezetben. Az Európán belüli programot azonban nem területi ág, hanem az európai koordinációs iroda irányítja. Vannak speciálisan csak az európai országokat érintő rendezvények is, például az európai konferenciák (az első 1985-ben épp Budapesten volt), illetve európai „csúcserkeztetek” (1998-ban például Bernben), szoros együttműködés folyik az Európa Tanáccsal. Az európai program tulajdonképpen akkor vált nagyon fontossá, amikor a volt szocialista országokban megtörtént a politikai fordulat az 1980-as évek végén. A kilencvenes években a svájci kormány kétszer ötszázeczer svájci frankot áldozott a kelet-európai levéltárügy fejlesztésére.

Úgy gondolom, számos helyen sikerült ennek nyomán fellendítenünk a levéltárügyet: 1975-ben Dakarbán létrehoztuk a Levéltárfejlesztési Alapot, mely az UNESCO segítségével nagyon sok regionális szemináriumot szervezett, levéltáros iskolák jöttek létre. Én személyesen egyet szerveztem 1971-ben Dakarbán. Latin-Amerikában megjelent egy igen színvonalas levéltári folyóirat.

A Tanács tevékenységének harmadik iránya a kutatói program. Úgy véltük, hogy a gyarmati rendszer felszámolásával az érintett országokban intenzív kutatás fog megindulni, tehát fel kell készülni erre. Fel kell mérni a kutatható forrásanyagot. Így indult el az Útmutató sorozat. Ezzel egy időben elindítottuk az akciót annak érdekében, hogy minél szabadabban hozzáférhetőek legyenek az iratok. 1966-ban Washingtonban a rendkívüli kongresszuson megvitatott témák a kutathatósági határidők és a mikrofilmzés liberalizálása voltak. 1967-ben kerekasztalt szerveztünk ugyanebben a kérdéskörben Kopenhágában, majd egy évvel később Madridban a kongresszus elfogadta az alapelveket. Ennek eredményeképpen, míg 1967-68 előtt az általános kutathatósági határidő ötven év volt, azt sikerült levinni harminc évré.

A másik, ugyanide tartozó programunk a Komintern levéltárának „informatizálása”, ami néhány évvel ezelőtt indult el. Ennek előzménye az volt, hogy a spanyolok a spanyol gyarmati birodalom megalapításának ötszáz éves évfordulójára, 1992-re forradalmasítani akarták a Latin-Amerikára vonatkozó iratanyag hozzáférhetőségét. Ezért az 1980-as években a Fundación Ramon Arcecs, a Corte Inglés nevű spanyol nagyáruház vállalat alapítványa, a kulturális minisztérium és az IBM spanyol ága kidolgozott egy komplex levéltári software programot, amely lehetővé tette a sevillai Archivo general de Indias (a 18. század végén létesült gyarmatügyi levéltár) teljes leltáranyagának adatbázisra vitelét és az iratanyag legújabbban használt részének digitalizálását. A kutatónak nem kell a segédleteket és cédulakatalógusokat végignéznie, a számítógépen keresheti ki az őt érdeklő források jelzetét, és – ha szerencséje van – rögtön képernyőre hívhatja az iratokat. Két dologra jöttek rá a spanyolok: a levéltári segédletek egyesítése egy központi programban hallatlanul megkönnyíti a hozzáférhetőséget, s ez jól alkalmazható homogén, zárt levéltári állagok, s nem túl nagy (kb. 10 kilométernyi) anyag esetén, amelybe már nem kerül be új irat. Ugyanakkor ezt nem lehet megcsinálni óriási méretű levéltári anyagokkal, ott más megoldást kell keresni. A másik tanulság az, hogy nagyon jó ez a módszer az állományvédelem szempontjából, ugyanis az eredeti iratokat,

amennyiben képernyőre hívhatók, nem kell mozgatni, és a másolatokat a kutató maga nyomtathatja ki.

Amikor 1992-93-ban Mannheimben ülészttek a Komintern iratanyaga iránt érdeklődő történészek, félelmüknek adtak hangot, hogy ezzel az iratanyaggal, melyet korábban a Marxizmus-Leninizmus Intézetben őriztek Moszkvában, történhet valami, s az Európa Tanácshoz fordultak, ők a Nemzetközi Levéltári Tanácshoz küldték őket. Akkor alakult ki az az elképzelés, hogy a legjobb lenne, ha ezt a spanyol programot alkalmaznánk a Komintern anyagra is. 2-3 éves előkészítés után 1996-ban az Európa Tanács közvetítésével megkötöttük a szerződést az oroszokkal, s azóta folyik a munka, a levéltári segédletek adatbázisra vitele. Ugyancsak megindult az iratok szkennelése. Oroszországgal együtt hat ország vesz részt a programban, körülbelül egy millió dollárba fog kerülni. A finanszírozást a Svájci Szövetségi Levéltár, a Német Szövetségi Levéltár, a Francia Levéltári Igazgatóság, a spanyol minisztérium és a Kongresszusi Könyvtár vállalta magára. De részt vesz abban például a Soros Alapítvány budapesti irodája is. Nemrégiben zajlott le a nemzetközi bizottság negyedik ülése, amelyen elfogadtuk a digitalizálendő fondoknak a listáját. Sok módszertani és technikai problémát kellett menet közben megoldani, ilyen méretű terv esetében ez elkerülhetetlen. A Komintern levéltárát őrző intézmény, az Orosz Állami Társadalom- és Politikatörténeti Levéltár (RGASPI) őrzi a Marx-Engels kéziratanyagot, az 1920-as és 30-as években összegyűjtött nyugati anyagot a szocializmus történetéről, valamint a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának iratanyagát is 1961-ig. Az igazgatónak kell megteremteni a pénzügyi feltételeket az intézmény működéséhez, s ez az orosz állam mostani pénzügyi helyzetében igen nehéz. Arra számítunk, hogy a Komintern-terv 2001 végére fejeződik be. A megállapodás megkötésekor az orosz intézmény csak azt kérte, hogy olyan berendezéseket és programot kapjanak, amellyel majd a későbbiekben képesek lesznek a fent említett többi állagot is fel dolgozni. Emellett az UNESCO támogatásával a Levéltári Tanács alakított egy munkacsoportot a megszűnt diktatúrák politikai rendőrségi iratainak levéltári kezelésbe vételével kapcsolatos kérdések tanulmányozására. A munkacsoport jelentése tavaly készült el.

Melyek voltak történeti pályafutásának legfontosabb állomásai?

Amikor kimentem Franciaországba, megalakult a Nagy Imre Intézet Brüsszelben, kezdetben nekik dolgoztam. Akkor jelent meg két könyvem – sajnos csak stencilezett formában – a franciaországi magyar vonatkozású levéltári forrásokról. Magyarországon is hozzáférhető ez néhány könyvtárban, s érdekes módon igen sokan használják, főképp a Napolcon kori francia katonák magyarországi feljegyzéseiből összeállított kötetet. Az Intézet megszűnése után (1963) az Esprit című lapban jelent meg írásom a folyóirat néhány Kelet-Európáról szóló számának egyikében. Azután azonban a levéltárszervezési munka minden időmet és energiámat igénybe vette, sokat kellett utaznom. 1971 végén jöttem vissza Afrikából, előtte szerveztem a már említett dakari iskolát. Ezt követően H. Balázs Éva biztatására fogtam hozzá 1974 körül a disszertációm írásához, melyet 1980-ban védtem meg a Párizs I. egyetemen. A témavezetőm Albert Soboul volt, igen érdekes személyiség, eredetileg kommunista, de azután rájött, hogy az eszmények nem állnak összhangban a valósággal. De mivel Franciaországban számos példát látott arra, hogy egyesek köpönyeget váltva abból éltek, hogy antikommunistává váltak, ő úgy döntött, ezt nem teszi. Igen sokat beszélgettünk vele minderről, s kiderült, hogy semmiféle illúziója nem volt, de nem volt hajlandó színt váltani, s ezt a francia kontextusban meg lehetett érteni. Soboul ki akarta adni a disszertációmát, de váratlanul meghalt. Már jó ideje szívbeteg volt, orvosai óvták is, de ő láthatóan nem igyekezett meghosszabbítani az életét. Végül a disszertáció Olaszországban jelent meg 1989-ben.

Magyarországon azonban semmiféle visszhangja nem volt, gondolom azért, mert olyan kérdéseket vetek fel és úgy, amelyekről és ahogy nem illik beszélni. A magyarországi történetész szakmával igen jó kapcsolataim voltak a könyvem megjelenéséig, olyannyira, hogy Glatz Ferenc megjelentette a Történelmi Szemlében a disszertációm egy fejezetét a zsidó

emancipációról, utána azonban elfelejtődtem. Úgy látszik, „felségsértést” követtem el. A levéltárosokkal inkább fennmaradt a kontaktus, de érdekes módon Magyarországgal ma sincs több kapcsolatom, mint volt harminc évvel ezelőtt, sőt...

A disszertáció befejezése után írtam néhány kisebb cikket. A Jean Bérenger professzor tiszteletére kiadott kötetben megjelentettem franciául Szemerc Bertalannak 1843-as beszédét a halálbüntetés eltörléséről. Ez a Szemere szöveg korábban egyetlen nyelven sem jelent meg, pedig valószínűleg az abolicionista irodalom legtömörebb és legmeggyőzőbb megfogalmazása. Emellé írtam egy rövid ismertetőt Szemeréről, nem szaktanulmányt, inkább a politikai publicisztika műfajába tartozó írást. Szemeréről az utolsó évekig szinte semmi nem jelent meg, régen azért nem, mert „republikánus” volt, később pedig azért, mert nem szerette Kossuthot. Emellett megjelent egy cikkem II. Lipótnak a magyarokkal való kiegyezéséről is a Francia Nemzeti Könyvtár folyóiratának egyik közép-európai számában. A Párizs IV. egyetemen léteznek kurzusok nyugdíjasok számára. Kelet-Európa történetéről csináltunk négy sorozatot Daniel Tollet kollégámmal, aki lengyel történelemmel foglalkozik, egy alkalommal Jean Bérenger közreműködésével. Publikációim többsége azonban levéltári kérdésekről szól.

Melyek az Önt kutatásai során leginkább foglalkoztató történeti problémák?

A 19. századdal részben azért kezdtem el foglalkozni, mivel Szabad György tanítványa voltam, másrészt pedig mindig is azt gondoltam, hogy ez az a korszak, amely a magyar politikai gondolkodás számára a legfontosabb. Amikor a disszertációhoz kezdtem, nem volt kész tézisem, egyszerűen meg akartam valamit érteni. Gyakran előfordul, hogy az ember tud valamit, aztán ahhoz megkeresi a bizonyító történeti forrásokat, de itt nem ez volt a helyzet.

A bennem kialakult legfontosabb következtetés az volt – s ez az, ami nem áll összhangban a magyarországi történetírás tételével –, hogy a folyamatosság nem szakad meg a 18. század utolsó évtizedei és a 19. század első fele között, a reformkor nem kezdett, hanem folytatás. Az új eszmetörténeti korszak kezdetét akár az 1777-ben született Ratio Educationishoz is köthetjük. Kialakul egy új értelmiség, folyóiratok jelennek meg, és az 1790-es évek elején éli virágkorát a politikai pamfletirodalom. A reformkorban lényegében majd ugyanazok a társadalmi, jogi és politikai problémák állnak a figyelem előterében. Eszmetörténeti szempontból a kontinuitás nem szakad meg a II. József nevelte felvilágosult nemzedék és a Széchenyi István fellépésével induló mozgalom nemzedéke között. Az 1830-as évek a politikátörténetben korszakváltást jelentenek, hiszen megindulnak a liberális hangulatú országgyűlések. Ugyanakkor a történészek számára figyelmeztető jel, hogy mindez az 1790-91-es rendszeres bizottsági javaslatok elővételeivel és felülvizsgálatával kezdődik 1827-ben. S a korabeli politikai közvélemény úgy ítéli meg, hogy az eredeti, 18. század végén készült elaborátumok jobbak voltak, mint az 1827 után elfogadott új változat. Az országgyűlés 1833-ban ezt a munkálatot félreteszi és új javaslatokat dolgoz ki. Még a terminológia is visszanyúlik ehhez az 1790-es évekhez, például a nemzet felébresztésének gondolatához. A téma az 1830-as és 40-es évek frazeológiájának szervező része lesz Széchenyinnél is, Kossuthnál is, de még Petőfinél is. Természetesen az 1830-as években ugyanazok a problémák részleteiben másként merülhettek fel, illetve újabbak is jelentkeztek, de alapvetően új gondolkört majd csak a centralisták megjelenése hoz magával. Eötvösék újdonsága a felelős kormány programjában áll, azaz abban a tételben, hogy az ellenzék nincs örök ellenzékiségre ítélve, és abban a felismerésben, hogy a megyére alapozott megoldás természetesen arisztokratikus jellegű, ami nem egyeztethető össze az általánosan vallott modern eszményekkel. A magyar liberalizmus történetében a következő fordulat majd az 1880-as években válik érzékelhetővé. Az ország jövője demokratikus átalakulást követel, de erre a magyar politikai osztály, se a kormánypárt, se az ellenzék nem hajlandó. Ezután 1914-ig csakis politikai problémákról (véderő, bankkérdés, címer stb.) folynak a nagy obstrukciós viták a parlamentben. A pártok és publicisták azt bizonygatják, hogy miért nem szabad általános választó-

jogot bevezetni Magyarországon. Ezen fent említett kontinuitás hangsúlyozása mindenneklőtt azért fontos, mert Magyarország különleges szerepet tölt be a múlt századi politikai esztörténetben, ugyanis a Rajnától keletre az egyetlen olyan ország, ahol a liberalizmus egy évszázadon keresztül meghatározó politikai gondolatrendszer volt. Ez volt a norma, a politikai berendezkedés alapterve. Ez nincs meg sem a lengyeleknél, sem a csehekénél, sem az osztrákoknál. S ma is még a liberalizmus a referencia Magyarországon, akár úgy, hogy azt jónak minősítik, akár úgy, hogy elmarasztalják.

Jelenleg milyen programon dolgozik?

Jean Bérenger-vel együtt dolgozunk most egy monográfia elkészítésén, melynek témája a magyarországi képviselői intézmények, a magyar politikai kultúra története a 17. század elejétől 1918-ig. Ez érdekes lehet a franciaországi olvasóközönség számára is, hiszen a képviselői intézmények csak kevés helyen működtek folyamatosan, mégpedig olyan képviselői országgyűlés, amely hosszú időn keresztül valóban a kezében tudta tartani a törvényhozást. A bemutatás inkább kultúrtörténeti szempontú lesz, nem pusztán intézménytörténet. S nem is szűk értelemben vett szakmonográfia.

Budapest, 1999. március

Az interjút készítette: **Deák Ágnes**